

Ўзбекистон республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб чиқариш маркази

Ўзбекистон пахтачилик илмий-тадқиқот институти (ЎзПТИ)

Ўзбекистоннинг минтакаларда қишлоқ хўжалиги бўйича
илмий-тадқиқот ўтказиш халқаро маркази (ИКАРДА)

ПАХТАЧИЛИК ВА ДОНЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ МАЪРУЗАЛАРИ
АСОСИДАГИ МАҚОЛАЛАР ТЎПЛАМИ

Тошкент - 2004

Э.Б.Абдураҳмонов, А.Тоштемуров, Ф.Бобоев. Хар мил далави турли чуқурликда тайданнинг маъдан ўғитлар самарадорлигига таъсири	93
Д.Ламаре, Т.Бегдудлаева. Селекционные виды сорго - как перспективные культуры для засоленных почв Каракалпакстана	95
А.М.Дехқонов. Қадимдан сугорилиб келинган типик буз тупроқларда микроэлементлар миқдорининг табақланиши	98
Д.Абдукаримов, Н.Ўразматов. Асосий ишловнинг тупроқ агрофизикавий хусусиятларига таъсири	10
А.Тоштемуров, Ф.Т.Бобоев, Х.Абдураҳмонов, Б.Амзоев. Ғўза навлари ҳосилдорлигига сув ва озиқ режимларининг таъсири	101
И.С.Ҳасанов, П.Г.Ҳикमतов, К.Р.Холов. Сугориладиган ерларда тақомиллашган текислагичларни қўллаш	104

II бўлим. Республикада фермер хўжалиқларида пахта ва ғалладан иқори ва сифатли ҳосил олиш агротехникаси

Ш.Ташаев. Республикада пахта ҳосилдорлигини ошириш имкониятлари	104
К.М.Таджиев. Эффективность ороенных семян хлопчатника в условиях Сурхандарьинского вилаята	114
Ш.Ҳ.Абдуалимов. Ғўзанинг униб чиқиш, ўсиш ва ривожланишини фасолаштирувчи «кискумат» дорисини қўллаш натижалари	112
Т.Турсунов, М.Ҳожиматов, Д.Абдукаримов. Чигида турли хил кимбвий моддалар билан ишлов беришнинг ғўзанинг гаммаз ва кидиз чирини касалликларига ҳамда пахта ҳосилига таъсири	115
Ф.Ҳасанова. Влияние возделывания хлопчатника с применением полиэтиленовой пленки на его рост, развитие и урожайность	118
М.Ҳожиматов, Н.Ўразматов, Т.Турсунов. «Бўстон» ғўза навалининг биологик хусусиятлари ва парваришlash агротехникаси	120
И.Далажонев. Ғўзанинг янги «Анджон-36» нави ва унинг агротехникаси	121
Х.Эгамов. Ғўзанинг янги «Яшилланган Анджон-9» нави ва унинг агротехникаси	122
М.Ҳасанов, Ш.Абдуалимов. Ғўзанинг ўрта тоғали «Оқдарб-6» нави»и сув ва озиқлантириш тартиби ҳамда кўчат қалинлиги	124
Э.С.Қодиров. Ўғитлар меъёрлари, сугориш тартиблари ва кўчат қалинликларининг тупроқ ҳолатдорлигига ҳамда пахта ҳосилига таъсири	128
Ш.Ч.Ботирев. Ўзбекистоннинг жанубий минтақаси ташқи тупроқларида «Буқоро-6» ғўза нави сув-озиқ меъёрлари исботини ва сугориш тартиби	129
А.Ҳайдаров. Плёнка остига чигит экиш усулида ғўзанинг ташқи тузлиши ва айрим хусусиятлари	131
Т.Раҳмонов. Чигитни плёнка остига экиб, ғўза ўстиришнинг тупроқ мелiorатив ҳолатига таъсири	134
Д.К.Турсунбаев. Влияние водно-гигиенического режима на урожайность озимой пшеницы сорта «Янбаш» и «Сандар-3»	136
Н.Ўразматов, Т.Турсунов. Янги, истиқболли ғўза навлари кўчат қалинлиги ва озиқ тартибларининг пахта ҳосилдорлигига таъсири	139
Х.М.Турсунов, М.Зокиров. Плёнка остига чигит экиш билан бирга азотли ўғитлар қолдиқнинг чигит униб чиқишига таъсири	141
А.Ҳайдаров, О.Мухомудов. Плёнка остига чигит экиш усулида пахта ҳосилдорлиги ва тоғ хусусиятлари	143
Б.М.Исаев, Н.Нуриддинов. Плёнка остига чигит экиб, пахта этиштиришнинг афзалликлари	146
Т.Каримов. Ғўза қатор ораларига ишлов беришнинг пахта ҳосилига таъсири	148
Б.М.Исаев, Т.Каримов. Ғўза қатор ораларига ишлов бериш осни ва чуқурлигининг тупроқ ҳамда оғирлиги ва пахта ҳосилдорлигига таъсири	151
И.Нажимидинов, Б.Исаев, Х.Болтабоев. Кузги буғдай ҳосилдорлиги нималарга боғлиқ?	152
Н.М.Ўбратимов. Поглощение азота и продуктивность хлопчатника в зависимости от способов внесения азотных удобрений в технологии полива	154
Д.А.Тунгушова, С.М.Болтаев, С.О.Абдураҳмонов, Б.М.Белозеров. Белтонит дойқасининг ғўзанинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига таъсири	156
Н.М.Ўбратимов. Оптимальные уроши применения минерального и органического азота вод хлопчатник на орошаемых тилчичных сероземах	159
Б.И.Ниязалиев, Р.С.Назаров, Б.Тиллабеков, Д.Сидиқова, М.Қодирхужаева. Янги органик маъдан ўғитларнинг ғўзадаги самарадорлиги	162

Кучат қалинлиги 80-90 минг туп/га бўлиб, уғитлар N-150, P₂O₅-105, K₂O-75 кг/га меъёрида қўлланилганда «Оқдарё – 6» гуза навидининг пахта ҳосили кўлланиш йилларига мутаносиб равишда 31,3; 32,4; 32,1 ва уртача 3 йилда 31,9 ц/га ни ташкил қилади. Кучат қалинлиги гектарига 110 – 120 минг тупга ортиши билан бу курсаткичлар 32,0; 33,3; 33,5 ва 3 йилда уртача 33,1 ц/га га тенг бўлди.

Энг юқори пахта ҳосили 3 йилда уртача 34,6 ц/га га тенг бўлиб, уғитлар N-200, P₂O₅-140, K₂O-100 кг/га меъёрида қўлланилиб, сугориш тартиби ЧДНС га нисбатан 70-70-65 % ва кучат қалинлиги 110 – 120 минг туп/га бўлганда олинди. «Наманган – 77» навидининг пахта ҳосили 3 йилда уртача 33,8 ц/га га тенг бўлди.

Хулоса қилиб шунни айтиш лозимки, «Оқдарё – 6» нави ҳосилдорлигига тупроқ ўғимдорлигининг беъвосита таъсири бор. Бу нав учун мақбул озикланиш шароитлари уғитлар меъёри N-200, P₂O₅-140, K₂O-100 кг/га, сугориш тартиби ЧДНС га нисбатан 70-70-65 %, кучат қалинликлари эса гектарига 110 – 120 минг туп бўлганда яратилади. Андоза сифатида экилган «Наманган – 77» нави ҳам худди шундай шароитни талаб қилади, лекин ҳосилдорлиги «Оқдарё – 6» навидикидан бироз камроқ.

УДК: 633.51.631.326.32/.432

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ МИНТАҚАСИ ТАҚИР ТУПРОҚЛАРИДА «БУХОРО-6» ГУЗА НАВИ СУВ-ОЗИҚА МЕЪЁРЛАРИ ИСТЕЪМОЛИ ВА СУГОРИШ ТАРТИБИ

Ш. Ч. Ботиров,

ЎзПТИ Сурхондарё филиали, Термиз

Республикамиз деҳқончилик тизимида пахтачилик асосий гармоқ ҳисобланади. Бутунги кунда тахтадан юқори ва сифатли ҳосил олиш даври талабига айланиб бормоқда. Кейинги қатор йиллар давомида мамлакатимиз селекционер олимлари томонидан гузанинг серҳосил, тезпишар ва тола сифати юқори навлари яратилмоқда. Янги яратилган гуза навларини турли тупроқ-иклим шароитларига мос парваришда агроцелбirlларини шиллаб чиқиш ҳамда мақбул сугориш тартибларини урганиш долзарб ҳисобланади.

Шуларни инобатга олиб, ЎзПТИда яратилган «Бухоро-6» гуза навидининг сув-озик меъёрларига булган талабини урганиш мақсадида ЎзПТИ Сурхондарё филиали таъриба хужалати далаларида 2001-2003йллари тадқиқот ишларини олиб бордик.

Дала таърибаларида гуза тупроқдаги сув олди нислиги ЧДНС га нисбатан 65-65-65%; 70-70-65%; 75-75-65%, НКнинг N-200;250, P-140;175, K-100;125кг/га(соф ҳолда), кучат қалинлиги эса гектарига 80,0 минг туп шароитида парваришланди. Гузанинг сугориш муддатлари ва меъёрларини аниқлаш учун у тулашгача ва қусаги очилгача ҳисобий тупроқ қатламнинг 0-70 см ли қисмидаги, гуалаш-ҳосил туғлаш даврида 0-100 см ли қисмидаги нислиги аниқланди.

Тадқиқот ЎзПТИ томонидан ишлаб чиқилган услубий қўлланмаларга риоя қилинган ҳолда ўтказилди.

Таъриба диласи тупроқ-ининг агрохимбвий таҳлиллари натижаларини кура, хайсов (0-38 см) қатламда умум миқдори 1,20%, ялли азот 0,110%, ялли фосфор 0,129%, ялли калий 1,90% ни ташкил этиди. Нитратли азот 18,2 мг/кг, харакитчан фосфор 34,4 мг/кг, зорякитчан халиб 230,0 мг/кг ни ташкил қилад.

Тажриба далави тупроғининг қуйидаги агрофизикавий курси мавсум бошида ва мавсум охирида аниқланди: ҳажм оғирлиги 0-70 см g/cm^3 , 0-100см да $1,33 g/cm^3$; чекланган дала нам сизими (ЧДНС) 0-21,6%, 0-100 см да 21,8%; сув ўтказувчанлиги 6 соат давомида 799-723 ташкил этди. Мавсум охирида сугоришлар ва қатор ораларига ишле натижасида ва тупроқнинг зичлашганлиги туфайли ҳажм оғирлиги орт ўтказувчанлик камайди.

Сугориладиган деҳқончиликда қадимдан ҳозиргача ўз аҳамияти долзарблигини йўқотмаган муаммолардан бири тупроқ мақбул намлиги пастки чегарасини аниқлашдир. Бундай намликда ўсимликнинг ривожланиш, ҳосил тўплаш, илдиз тизимининг ер устки қисми бил нисбати мутаносиб бўлса, пахта мажмуидаги экинлардан юқори ҳоси таъминланади. Экинларда сугориш тартибини белгилаш учун туг сугориш олди намлигини ёки ўсимлик ривожланишини энг муҳим фазал тупроқнинг энг паст чекланган намлигини аниқлаш тақозо этилади.

Тажриба ўтказилган йиллари сугориш олди энг қулай тупроқ «Бухоро-6» гўза нави учун ЧДНС га нисбатан 65-65-65% эканлиги маълум

Тажрибада гўзанинг сугориш муддатлари белгиланган сув олди намлиги асосида аниқланди. Тупроқ намлиги белгиланган даражага ± фарқида стиши билан ерга навбатдаги сув берилди.

Сугориш тартибига гўза навининг биологик хусусиятлари ва тезпиша таъсирини кўрсатади.

Тажрибада НРК меъёрлари N-200;250, P-140;175, K-100;125 кг/га, ¹ нисбатан 65-65-65% сугориш олди тупроқ намлигини маромида сақлаш у 1, 1-2-2 тизимлари буйича 4-5 марта сугорилган бўлса, сугоришнинг ҳ меъёри $750-1367m^3/га$, мавсум давомида $4421-4750 m^3/га$ ни ташкил этди.

ЧДНС га нисбатан 70-70-65% сугориш олди тупроқ намлигини м сақлаш учун 1-2-1, 1-2-2 тизимлар буйича 4-5 марта сугорилиб, сугориш галги меъёри $750-1324m^3/га$, мавсум давомида эса $4295-4710 m^3/га$ ни этди.

ЧДНС га нисбатан 75-75-65% сугориш олди тупроқ намлигида кўрсаткичлар 1-3-1, 1-3-2 тизимлари буйича 5-6 марта сугорилиб, сугор ҳар галги меъёри $700-1073m^3/га$, мавсум давомида $4721-4990 m^3/га$ э аниқланди.

Сугориш натижасида эгатнинг айрим жойлари намланмай қолад бартараф этиш учун эгатдаги сув миқдорини эгат бошида 0,30-0,40л/ қисмига етгач, эгатдаги сув сарфи 0,12-0,20 л/сек, эгат охирида 0,07-0,1 гача камайтириш билан эгатнинг барча узунлиги буйича тўлиқ нам таъминланди.

Ҳосилнинг 50-60 фоизи минерал ўғитлар ҳисобига олинishi « томонидан аниқланган. Бу бизнинг дала тажрибамизда ҳам ўз исботини Ҳосилнинг асосий қисми минерал ўғитлар ҳисобига олингандан сўнг. ўғитлашнинг мақбул муддати ва меъёрини аниқ билиш катта аҳамия Тажрибамизда минерал ўғитларни қуйидаги муддатларда тупроққа солди шудгордан олдин P-100-123 кг/га, K-50-63 кг/га, экинш билан бирга кг/га, P-20 кг/га; 3-4 чинбарг чиққанда N-30-50 кг/га; шоналаш бошланг 70-80 кг/га, K-50-62 кг/га; гулаш бошланганда N-70-80 кг/га, P-20-2 берилди.

Гўза ўсимлигининг ўсиши, ривожланиши, ҳосил тўплаши фенологик кузатишлар далолат беришинча, сув олди тупроқ намлиги юқорироқ даражада сугорилганда ва юқори миқдорда минерал ўғит сол

пахта ўсимлиги ҳақиқатини амалга оширди. Ушбу таъсирини ўқиниши кўрсатди. Боши поя тузиллиги суғориш тартиблари бўйича 69,2 см дан 91,8 см га (жадвал) етди.

Қўсақлар сони эса, суғориш тартиби ва минерал ўғит меъёрига қараб турлича бўлди.

ЧДНС га нисбатан 65-65-65 % да қўсақлар сони 9,4-9,8 донга, 70-70-65 % да 9,2-9,6 , 75-75-65 % да 9,1-9,3 донани ташкил қилди. Биринчи сентябрь ҳолатида қўсақлар очилиши таҳлил қилганда ҳар хил суғоришдан қатъий назар минерал ўғит қам берилганда очилиш даражаси юқорилги кузатилади. Пахта ҳосилдорлиги фақатгина қўсақлар сонига боғлиқ бўлмасдан, балки бир қўсақдаги пахта вазнига ҳам боғлиқдир. Тажрибамизда бир қўсақдаги энг юқори пахта вазни 5,4 г эваляни кузатилади.

Сув-озаққа меъёрларининг гуза навлари усиб-ривожланиши ва пахта ҳосилдорлигига таъсири.

№	Терим олдани кучай қилинганлиги, минг т/га/га	1-4 сентябрь		1 қўсақдаги пахта вазни, г	Пахта ҳосили, уртама, ц/га			Уртача ҳосилдорлик, ц/га	Сув сарфи м ³ /и
		бош поя баландлиги, см	қўсақлар сони, дона		2001 й	2002 й	2003 й		
1	79,1	86,2	9,4	5,23	33,4	35,6	36,1	35,0	130,0
2	79,6	89,7	9,8	5,40	39,1	40,8	40,2	40,0	113,6
3	79,9	88,5	9,2	5,15	36,3	34,5	33,9	34,9	127,4
4	79,6	90,9	9,6	5,27	39,6	37,4	37,6	38,2	116,3
5	79,8	90,2	9,1	4,94	34,3	32,7	32,3	33,1	145,3
6	79,1	91,8	9,3	5,03	36,7	34,9	35,1	35,5	135,2

НСР₀₅ = 0,31 ц/га S_д = 0,50 %

Тажрибамизда уртача уч йиллик пахта ҳосилдорлиги ЧДНС га нисбатан 65-65-65 % тартибда 35,0-40,0 ц/га, 70-70-65 % да 34,9-38,2 ц/га, 75-75-65 % да 33,1-35,5 ц/га га етди. Ўзбекистон жанубий минтақаси саҳро-чўл минтақасида олиб борилган тажрибалар асосида ғўзадан юқори ҳосил етиштириш учун ўрта-огир қумоқ, ер ости сувлари сатҳи 1,17-2,50 м бўлган тақир тупроқларга ўрта талала ғўзанинг V типга мансуб, «Бухоро-6» навини суғориш олдга тупроқ намлиги ЧДНС га нисбатан 65-65-65 % бўлганда 4-5 мартаба, 1-2-1, 1-2-2 тизимда, амал-усув суви меъёрлари 750-1367 м³/га, мавсумий суғориш меъёри 4610 м³/га ни ташкил этса, 1 ц ҳосил олиш учун 113,6 м³/и сув сарфланганда пахтадан 40,0 ц/га ва ундан юқори ҳосил олишга эришиш мумкин.

УДК. 631:51

ПЛЁНКА ОСТИГА ЧИГИТ ЭКИШ УСУЛИДА ҒЎЗАНИНГ ТАШҚИ ТУЗИЛИШИ ВА АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ

А.Ҳайдаров,

УзПИТИ Андижон филиали, Асака

Ғуза агротехникасида пахтадан эртаки ҳосил етиштиришда яратилган янги технология - плёнка остига чигит экиш усулининг барча афзалликлари мамлакатимиз пахтакор хўжаликлари томонидан эътироф этилиб, йилдан-йилга ўзининг амалий исботини топмоқда. Айни пайтда мамлакатимиз миқёсида мазкур усул бўйича чигит экилаётган майдонлар йил сайин кенгаймоқда.

Бироқ, плёнка остига чигит экиш усулида агротехника тадбирларини ғўзанинг ўсиши ва ривожланиши, шунингдек, поя тузилишига (усимликнинг